## 1.3. ПСИХОЛОГІЯ ВБИВЦІ: ТИПОЛОГІЇ, МЕХАНІЗМИ, МЕЖІ ЕКСПЕРТНОЇ ОЦІНКИ

# СУЧАСНІ ТИПОЛОГІЇ ОСІБ, ЯКІ ВЧИНИЛИ ВБИВСТВО: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ КРИТЕРІЇВ І ПРИКЛАДНОЇ ЦІННОСТІ

***Потребчук О. А.**, Київський університет інтелектуальної власності та права*

**DOI:** 10.53672/ej.6.2026.03.01 Check for updates

**Анотація.** Авторка порівнює критерії, на яких ґрунтуються сучасні типології осіб, які вчинили вбивство, і оцінює прикладну цінність кожної для кваліфікації, розслідування та запобігання злочинам. Розглянуто кримінально-правову типологію (за конструкцією статей КК України), мотиваційну (О. Цільмак: асоціальні, антисоціальні, псевдосоціальні, протосоціальні, патологічні мотиви), кримінологічну (за глибиною антисоціальної спрямованості), криміналістичні типології для окремих видів убивств (В. Кікінчук, Т. Білик; О. Марущак) та кримінально-психологічні й поведінкові типології серійних убивць (В. Медведєв, О. Левенець; А. Лазаренко, Ю. Федорова). Авторка доходить висновку, що жодна типологія не є універсальною: кожна відповідає на власне практичне запитання, а перспективним є багатокритеріальний підхід, що поєднує кілька типологій залежно від етапу роботи з кримінальним провадженням.

**Ключові слова:** типологія особи злочинця, умисне вбивство, мотив злочину, криміналістичний профіль, серійний убивця, кримінальна психологія, психологічне профілювання.

**Постановка проблеми.** Умисне вбивство залишається одним із найтяжчих кримінальних правопорушень, і його розслідування та запобігання йому неможливі без глибокого розуміння особи злочинця. Саме тому в кримінології, криміналістиці та юридичній психології з'явилося чимало типологій осіб, які вчинили вбивство. Їх автори групують злочинців за мотивом, за глибиною антисоціальної спрямованості, за психологічними рисами, за способом дій, за кількістю жертв і характером зв'язку з потерпілим. Кожна така класифікація відповідає на своє запитання і має власну сферу застосування.

Складність полягає в тому, що ці типології розробляються в межах різних наук, спираються на різні критерії і часто не узгоджуються між собою. Одна й та сама особа може належати до «корисливого», «ситуативного» чи «організованого» типу залежно від того, яку класифікацію обрано. Крім того, багато типологій створено на зарубіжному матеріалі або на прикладі окремих, відносно рідкісних видів убивств, тому їхня практична цінність для українського слідчого чи кримінолога не завжди очевидна.

Актуальність теми посилюється й тим, що змінюється сама структура вбивств. У науковій літературі відзначають зростання частки вбивств із корисливих мотивів і на замовлення порівняно з побутовими [4], а серійні вбивства досі не мають законодавчого визначення. За таких умов важливо зрозуміти, яка типологія і для чого насправді корисна: для кваліфікації, для висунення версій і розшуку, для запобігання злочинам чи для роботи із засудженими.

**Мета.** Порівняти критерії, на яких ґрунтуються сучасні типології осіб, які вчинили вбивство, та оцінити прикладну цінність кожної з них для кваліфікації, розслідування і запобігання вбивствам.

**Аналіз стану опрацювання питання.** О. Цільмак пропонує класифікацію мотивів і мети умисного вбивства, поділяючи мотиви на асоціальні, антисоціальні, псевдосоціальні, протосо-

ціальні та патологічні, і наголошує, що мотив і мету потрібно встановлювати в кожному провадженні незалежно від того, чи є вони кваліфікувальною ознакою. В. Медведєв та О. Левенець розглядають кримінально-психологічну характеристику серійного вбивці та пропонують будувати узагальнену типологію вбивць на трьох базових ознаках: мотивації, способі вчинення та кількості посягань на життя.

В. Кікінчук і Т. Білик аналізують відомі кримінологічні та поведінкові типології злочинців і на їх основі розробляють типологію осіб, які вчинили умисне вбивство заручника або викраденої людини. О. Марущак узагальнює дані про осіб, які вчиняють корисливі вбивства, зокрема на замовлення. А. Лазаренко та Ю. Федорова досліджують методи кримінологічного профілювання серійних убивць і оцінюють їхні переваги та недоліки.

Аналіз наукових праць показує, що типологій осіб, які вчинили вбивство, запропоновано багато, але більшість із них створено для окремих видів убивств або для вирішення окремих завдань.

Недостатньо дослідженим, на нашу думку, залишається порівняння цих типологій між собою. Немає чіткої відповіді на питання, які критерії типологізації є найбільш інформативними, як співвідносяться кримінально-правові, кримінологічні, психологічні та криміналістичні класифікації і яку з них доцільно використовувати на тому чи іншому етапі роботи з кримінальним провадженням.

**Виклад основного матеріалу.** Найбільш формалізованою є кримінально-правова типологія, яка випливає з конструкції статей КК України про умисне вбивство. Законодавець окремо виділяє вбивства з корисливих мотивів, з хуліганських мотивів, з метою приховати інше кримінальне правопорушення або полегшити його вчинення, на замовлення, з мотивів расової, національної чи релігійної нетерпимості (п. 6, 7, 9, 11, 14 ч. 2 ст. 115 КК України), а також склади з пом'якшувальними обставинами, зокрема вбивство в стані сильного душевного хвилювання, вбивство матір'ю своєї новонародженої дитини та вбивство при перевищенні меж необхідної оборони (ст. 116, 117, 118 КК України) [2]. Цінність такого поділу очевидна, адже він безпосередньо впливає на кваліфікацію і покарання. Проте ця типологія описує діяння, а не особу. Вона не пояснює, чому людина вчинила вбивство, і мало допомагає під час пошуку невідомого злочинця.

Ширші можливості дає мотиваційний критерій. О. Цільмак, узагальнивши відомі класифікації та зміст обвинувальних актів, виокремлює п'ять груп мотивів умисного вбивства. До асоціальних мотивів належать самоствердження, утвердження влади над іншими, помста, ревнощі. Антисоціальними є політичні, расистські, релігійні, корисливі та хуліганські мотиви. Псевдосоціальні мотиви пов'язані з хибно зрозумілим товариством і колективізмом, протосоціальні пов'язані зі співчуттям і захистом від суспільно небезпечного посягання, а патологічні ґрунтуються на маніакальних та надцінних ідеях. Автор підкреслює, що мотив визначає поведінку особи лише у зв'язку з метою, а обидва вони ґрунтуються на потягах, потребах, інтересах і бажаннях [6]. Перевага мотиваційної типології в тому, що вона пов'язує правову оцінку з психологією злочинця і допомагає висувати версії, адже коло підозрюваних часто визначається саме ймовірним мотивом. Слабким місцем є те, що мотив нерідко прихований, змішаний або змінюється під час злочину, тож на початку розслідування його доводиться лише припускати.

Кримінологічні типології зосереджуються на глибині та стійкості антисоціальної спрямованості особи. Як зазначають В. Кікінчук і Т. Білик, у кримінології злочинців поділяють, зокрема, на послідовно криміногенний, ситуативно криміногенний і ситуативний типи (за О. Джу-

жею), а також на злісних, нестійких, ситуативних і випадкових (за А. Сахаровим) [1]. Для вбивств цей критерій особливо важливий, оскільки значну їх частину вчиняють спонтанно, на побутовому ґрунті, під час конфлікту або в стані сп'яніння. Така типологія корисна насамперед для запобігання злочинам та індивідуалізації покарання, бо показує, наскільки вбивство випливає зі способу життя особи, а наскільки зі збігу обставин. Однак для розслідування конкретного злочину вона надто загальна.

Криміналістичні типології будуються під конкретні види вбивств і тому мають найбільш виражену практичну спрямованість. В. Кікінчук і Т. Білик на матеріалах судово-слідчої практики виділяють серед осіб, які вчинили умисне вбивство заручника або викраденої людини, три типи. Корисливі особи часто мають високий соціальний статус і виступають замовниками, залучаючи найманих виконавців. Патологічно жорстким особам притаманні агресія, егоцентризм, цинізм і прагнення заподіяти потерпілому страждання. Ситуаційні особи діють спонтанно, найчастіше на побутовому ґрунті та в стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння [1]. Схожий підхід застосовують і до вбивств на замовлення. За даними Б. Головкіна, які наводить О. Марущак, серед виконавців таких убивств найбільшу частку становлять професійні виконавці-одинаки (33 %) і бойовики злочинних угруповань (31 %), далі йдуть випадкові вбивці (28 %) та організовані злочинні групи, що спеціалізуються на замовних убивствах (8 %) [4]. Такі типології допомагають слідчому швидко звузити коло версій і зрозуміти, кого шукати. Їх обмеження полягає у вузькій сфері застосування та невеликій емпіричній базі, тому переносити їх на інші види вбивств не варто.

Окрему групу становлять кримінально-психологічні та поведінкові типології, розроблені передусім для серійних убивць. В. Медведєв та О. Левенець пропонують будувати узагальнену типологію вбивць за мотивацією, способом вчинення та кількістю посягань і виділяють серійного й ритуального вбивцю, терориста-самогубця, вбивцю-канібала, вбивцю-ксенофоба та вбивцю на замовлення. Найскладнішим для вивчення автори вважають серійного вбивцю, якому властиві однотипність мотивів і способів, ретельне планування, обережність, здатність до рольового перевтілення та емоційна байдужість до жертв [5]. У зарубіжній практиці поширений поділ таких злочинців на організованих, неорганізованих і змішаний тип. Організовані мають середній або високий інтелект, працевлаштовані, соціально досвідчені й заздалегідь готуються до злочину, тоді як неорганізовані соціально неадаптовані, діють спонтанно й частіше залишають сліди на місці події [1].

Саме ці типології лежать в основі психологічного профілювання. А. Лазаренко та Ю. Федорова зазначають, що концепція організованих і дезорганізованих злочинців допомагає встановити рівень соціальної адаптації підозрюваного та його типові поведінкові патерни. Водночас психологічний профайлінг пов'язаний із високим ризиком суб'єктивності висновків і не завжди дозволяє передбачити місце чи спосіб наступного злочину. Тому автори вважають оптимальним комбінований підхід, який поєднує психологічний аналіз із кримінально-аналітичним, географічним і цифровим профілюванням [3]. Отже, прикладна цінність поведінкових типологій полягає в орієнтуванні пошуку, а не в доказуванні. Профіль є ймовірнісною моделлю і не може підміняти докази чи бути самостійною підставою для підозри.

Порівняння розглянутих типологій показує, що вони різняться передусім рівнем аналізу. Кримінально-правова типологія описує діяння і слугує кваліфікації. Мотиваційна поєднує право й психологію та допомагає висувати версії. Кримінологічна характеризує стійкість антисоціальної спрямованості й потрібна для запобігання злочинам та індивідуалізації покарання. Кри-

міналістичні та поведінкові типології зорієнтовані на розшук і розслідування конкретних видів убивств. Жодна з них не є універсальною, і це, на нашу думку, не вада, а природна особливість, адже кожна типологія відповідає на своє практичне запитання. Проблеми виникають тоді, коли класифікацію застосовують поза межами завдання, для якого її створено, наприклад коли поведінковий профіль серійного вбивці намагаються використати для оцінки особи, яка вчинила побутове вбивство.

Тому перспективним видається багатокритеріальний підхід, за якого особу злочинця описують одночасно за кількома ознаками: мотивом і метою, глибиною антисоціальної спрямованості, способом дій і характером зв'язку з потерпілим. Такий опис дозволяє переходити від однієї типології до іншої залежно від етапу роботи. Водночас будь-яка типологія має ймовірнісний характер. Вона корисна як інструмент аналізу, але не повинна перетворюватися на ярлик, що підміняє індивідуальне вивчення особи та встановлення обставин конкретного кримінального правопорушення.

**Висновки.**

1. Сучасні типології осіб, які вчинили вбивство, ґрунтуються на різних критеріях: кримінально-правових ознаках діяння, мотиві та меті, глибині й стійкості антисоціальної спрямованості, психологічних рисах, способі дій і кількості посягань. Вони формуються в межах кримінального права, кримінології, криміналістики та юридичної психології, тому не утворюють єдиної системи.

2. Прикладна цінність типології залежить від завдання, для якого її створено. Кримінально-правова типологія потрібна передусім для кваліфікації. Мотиваційна допомагає висувати версії та розуміти поведінку злочинця. Кримінологічна слугує запобіганню злочинам та індивідуалізації покарання, а криміналістичні й поведінкові типології потрібні для розшуку та розслідування окремих видів убивств.

3. Головні обмеження типологій пов'язані з прихованістю та змішаністю мотивів, вузькою емпіричною базою спеціальних класифікацій, зарубіжним походженням багатьох поведінкових моделей і ймовірнісним характером психологічного профілю, який не може замінити докази.

4. Найбільш перспективним є багатокритеріальний підхід, що поєднує кілька типологій і дозволяє використовувати ту чи іншу з них залежно від етапу роботи. При цьому типологія має залишатися інструментом аналізу, а не ярликом, що підміняє індивідуальне вивчення особи.

**Список використаних джерел**

**1.** Кікінчук В. В., Білик Т. В. Особа злочинця як елемент криміналістичної характеристики умисного вбивства заручника або викраденої людини. Право і безпека. 2021. № 3 (82). С. 152–158. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2021.3.17.

**2.** Кримінальний кодекс України : Кодекс України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (дата звернення: 26.10.2026).

**3.** Лазаренко А. М., Федорова Ю. Є. Методи кримінологічного профілювання та їх роль у запобіганні серійним убивствам. Кримінально-виконавча система: Вчора. Сьогодні. Завтра. 2025. № 1 (17). С. 74–88. URL: https://sjcriminal.pau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/4.pdf (дата звернення: 26.10.2026).

**4.** Марущак О. О. Кримінологічна характеристика злочинців, які вчиняють корисливі вбивства. Актуальні проблеми протидії злочинності : матеріали XVIII студ. наук. конф. з

кримінології (м. Харків, 28 листоп. 2018 р.) / за заг. ред. А. П. Гетьмана, Б. М. Головкіна. Харків : Право, 2018. С. 82–84.

**5.** Медведєв В. С., Левенець О. А. Кримінально-психологічна характеристика умисного серійного вбивці. Юридична психологія. 2016. № 1 (18). С. 151–160.

**6.** Цільмак О. М. Класифікація мотивів і мети умисного вбивства. Юридична психологія. 2017. № 1 (20). С. 59–65.

## *Comparative Analysis of Contemporary Typologies of Murderers: Criteria and Applied Value*

*Potrebchuk O. A.*

**Abstract.** The paper compares the criteria underlying contemporary typologies of persons who have committed murder and assesses each typology's applied value for the classification, investigation and prevention of homicide. It examines the criminal-law typology built on the structure of the Criminal Code's articles, the motivational typology of O. Tsilmak (asocial, antisocial, pseudosocial, prosocial and pathological motives), criminological typologies based on the depth of antisocial orientation, forensic typologies developed for specific categories of murder, and the criminal-psychological and behavioural typologies of serial killers. The author concludes that no single typology is universal, since each answers its own practical question, and argues for a multi-criteria approach that combines several typologies depending on the stage of work on a criminal case.

**Keywords:** offender typology, intentional murder, crime motive, forensic profile, serial killer, criminal psychology, psychological profiling.

### References

**1.** Kikinchuk V. V., Bilyk T. V. Osoba zlochyntsia yak element kryminalistychnoi kharakterystyky umysnoho vbyvstva zaruchnyka abo vykradenoi liudyny [The offender's personality as an element of the forensic characteristics of the intentional murder of a hostage or an abducted person]. Pravo i bezpeka. 2021. No. 3 (82). P. 152–158. DOI: https://doi.org/10.32631/pb.2021.3.17. [in Ukrainian].

**2.** Kryminalnyi kodeks Ukrainy [Criminal Code of Ukraine] : Kodeks Ukrainy vid 05.04.2001 № 2341-III. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14 (data zvernennia: 26.10.2026). [in Ukrainian].

**3.** Lazarenko A. M., Fedorova Yu. Ye. Metody kryminolohichnoho profiliuvannia ta yikh rol u zapobihanni seriinym ubyvstvam [Methods of criminological profiling and their role in preventing serial murders]. Kryminalno-vykonavcha systema: Vchora. Sohodni. Zavtra. 2025. No. 1 (17). P. 74–88. URL: https://sjcriminal.pau.edu.ua/wp-content/uploads/2025/05/4.pdf (data zvernennia: 26.10.2026). [in Ukrainian].

**4.** Marushchak O. O. Kryminolohichna kharakterystyka zlochyntsiv, yaki vchyniaiut koryslyvi vbyvstva [Criminological characteristics of offenders who commit murder for gain]. Aktualni problemy protydii zlochynnosti : materialy XVIII stud. nauk. konf. z kryminolohii (m. Kharkiv, 28 lystop. 2018 r.) / za zah. red. A. P. Hetmana, B. M. Holovkina. Kharkiv : Pravo, 2018. P. 82–84. [in Ukrainian].

**5.** Medvediev V. S., Levenets O. A. Kryminalno-psykholohichna kharakterystyka umysnoho seriinoho vbyvtsi [Criminal-psychological characteristics of the intentional serial killer]. Yurydychna psykholohiia. 2016. No. 1 (18). P. 151–160. [in Ukrainian].

**6.** Tsilmak O. M. Klasyfikatsiia motyviv i mety umysnoho vbyvstva [Classification of the motives and purpose of intentional murder]. Yurydychna psykholohiia. 2017. No. 1 (20). P. 59–65. [in Ukrainian].

**Бібліографічний опис (ДСТУ 8302:2015):** Потребчук О. А. Сучасні типології осіб, які вчинили вбивство: порівняльний аналіз критеріїв і прикладної цінності. Судово-психологічна експертиза. Застосування поліграфа і спеціальних знань в юридичній практиці. 2026. Т. 11, № 2 (62). С. 33–38. DOI: https://doi.org/10.53672/ej.6.2026.03.01.